

MORFOLOJİK (SARFÎ) VE LEKSİKOLOJİK (MU'CEMÎ)
DELÂLETLER ARASINDA
ESMÂ-İ HÜSNÂDA TERÂDÜFÜN NEFYİ*
[ve FURÛKUN İSBÂTI]**

Ahmed Muhtar ÖMER

Çeviren: Ömer KARA***

İhtilâf, ismin ister leksik manasından (iki isim, kök olarak farklılık arz eder; mana itibariyle bir yakınlık bulunur; bu durumda müterâdif sanılır.¹) isterse morfolojik anlamından kaynaklansın (iki isim, kök itibariyle aynı olur; bu durumda bu ikisinin tekrar ettiği sanılır.) bilginler, esmâ-i hüsnâda delâlet/anlam açısından aynı olan iki ismin bulunmadığını benimsemişlerdir.

Birinci Kısım (Leksik Anlamdan Kaynaklananlar): Bunlar, manaları yakın olan iki kelimenin müterâdif sanıldığı sıfatlardır:

• Allah'ın kendi zâtını nitelediği *şükür* ve *hamd* kelimeleri arasındaki ayrım, şu âyetlerde görülebilir.

a. “واعلموا ان الله غني حميد”²; “انه حميد مجيد”³; “تتريل من حكيم حميد”⁴

* Bu makalenin orijinal ismi, “İntifâu't-Terâdüf fi Esmâillâh beyne'd-Delâleti'l-Mu'cemiyye ve'd-Delâleti's-Sarfiyye”dir. (*Mecelletü Külliyyeti Dâri'l-Ulûm, Câmi'atü Kâhire, Kahire, 1996, sayı: 20, s. 3-35*).

** Furûk sahasında pratik çalışmaların azlığı sebebiyle furûk konusunda çalışan biri olarak bu makaleyi önemseydiğimiz için çevirisine karar verdik. Makalenin önemi, furûka ‘leksik’ açıdan baktığı gibi ‘morfolojik’ anlamda yaklaşmasıdır. Bu makalenin, “furûku tespit etme metotları”nı tespit ederken hem leksikolojik hem de morfolojik metodu ortaya koymamızda yardımcı olacağını düşünüyoruz. Ayrıca makalenin orijinal başlığında bulunmamakla beraber önemine binaen muhtevadan ve terâdüfün nefyinin “furûk” teknik terimini çağrıştırmamasından hareketle tercümenin başlığına [ve *Furûkun İsbâtı*] ilâvesini biz yaptık. Âyet referansları, makalenin orijinalinde metin içinde verilmesine karşılık biz bunları dipnota taşıdık. Dipnotlardaki referanslandırma sistemini tefsir alanındaki genel formata uygun olarak değiştirdik. (çev.)

*** Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. omer_kara1@hotmail.com

¹ Ebû Hilâl el-Askerî, *Furûk* adlı eserinde şöyle demektedir: “Bir dilde (lehçede) zâtlardan bir zâta ve manalardan bir manaya delâlet eden her iki isimden biri, ötekinin yüklendiği anlamdan farklı bir anlamı yüklenir.” (Askerî, Ebû Hilâl, *el-Furûku'l-Luğaviyye*, tah. Hüsâmeddin el-Kudsî, Beyrut, ts., s. 11). Bkz. Mahmûd, Süleymân Sâmî, *en-Nûru'l-Esmâ fi Şerhi Esmâillâhi'l-Hüsnâ*, Kahire, 1990, s. 91.

² Bakara, 2/267.

³ Hüd, 11/73.

b. "والله شكور حلیم" ⁷; "ان ربنا لغفور شكور" ⁶; "ومن تطوع خيرا فإن الله شاكر عليم" ⁵

Bilginler, bu iki kelimenin farklı anlamlara geldiğine bir çok hadîs ve rivâyet-te aralarının atıf harfi ile cem edilmesini kanıt olarak sunarlar. Çünkü atıfta aslolan, değişimdir; farklılıktır.⁸ Örneğin bir hadîste şöyle geçmektedir:

"فاذا جعت تضررت اليك وذكركت واذا شبت حمدتك وشكرتك"

Bir diğeri de şöyledir: "فكبرت الله وحمدت وشكرت"⁹

Ebû Hilâl el-Askerî, iki kelimenin arasını şöyle ayırır: "Şükür, nimet verene tazim için nimeti itiraf etmektir; sadece nimet üzerine yapılır. Hamd ise tazim için güzellikleri söylemektir; nimet karşılığı olabileceği gibi nimetin dışında da yapılabılır. Allah'ın şükür kelimesiyle nitelenmesi, mecazen mümkündür. Bundan maksat ise nimete şükredenlerin itaatine mükâfat vermesidir."¹⁰

• Bir başka örnek, Allah'ın kendisini *afv* ve *mağfiret* ile vasıflandırmasıdır. Şu âyet örneğinde görmekteyiz: "ان الله لعفو غفور" ¹¹

Ebû Hilâl el-Askerî, iki kelimenin farkını şöyle verir: "Sen, 'عفوت عنه' dediğinde bu, senin ondan zemmi/ yergiyi ve ikâbı kaldırdığını; 'غفرت له' dediğinde ise bu, senin onun günahını gizlediğini ve onu rezil etmediğini gerektirir."¹²

• Bir başka örnek, Allah'ın *kudret* ve *kahr* ile nitelenmesidir. Bunu şu âyetlerde görüyoruz:

"متفرقون خير ام الله الواحد القهار" ¹⁴; "ليس ذلك بقادر على ان يحيي الموتى" ¹³

Ebû Hilâl el-Askerî, kudret ve kâhîr kelimelerini şöyle ayırmaktadır: "Kudret, takdir edilenlerin büyüğüne de küçüğüne; kahr ise takdir edilenlerin büyüğüne delâlet eder. Bundan dolayı kudret sıfatıyla mübâlağa yapılmak istendiğinde 'kâhîr me-lik' denilir."¹⁵

• Bir başka örnek de Allah'ın *hafız*, *rakîb* ve *müheymin* ile vasıflanmasıdır. Allah'ın şu âyetleri bunun örneğidir:

"القدوس السلام المؤمن المهيمين" ¹⁸; "وكان الله على كل شئ رقيبا" ¹⁶; "الله حفيظ عليهم" ¹⁷

Ebû Hilâl el-Askerî, ilgili kelimeleri şöyle açıklar: "Rakîb, senin işlerini teftiş ederek gözetleyen kimse demektir. Hâfız, işlerin teftişini ve araştırılmasını içermez. Müheymin ise bir şeyi tedbir eden kimse demektir."¹⁹

→

⁴ Fussilet, 41/42,

⁵ Bakara, 2/158.

⁶ Fâtır, 35/34.

⁷ Teğâbun, 64/17.

⁸ Ebû Hilâl el-Askerî, Furûk adlı eserinde şöyle demektedir: "Bir şey ötekine atfediliyor ve bu iki şey tek bir şeyi gösteriyorsa, bu durumda bunlardan birinde olan şey ötekinde yoktur." Askerî, Furûk, s. 11.

⁹ Şâyi', Muhammed b. Abdurrahmân, el-Furûku'l-Luğaviyye ve Eseruhâ fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm, Riyad, 1993, s. 216, 217.

¹⁰ Askerî, *Furûk*, s. 35-6.

¹¹ Hacc, 22/60.

¹² Askerî, *Furûk*, s. 15.

¹³ Kiyâmet, 75/40.

¹⁴ Yûsuf, 12/39.

¹⁵ Askerî, *Furûk*, s. 84.

¹⁶ Şûrâ, 42/6.

¹⁷ Ahzâb, 33/52.

¹⁸ Haşr, 59/23.

İkinci Kısım (Morfolojik Anlamdan Kaynaklananlar): İsimlerin kökte birleşmesi ve vezinde farklılaşması durumudur; her bir isimde sığanın anlamının farklılaşması, bunlar arasında terâdüf ihtimalini ortadan kaldırır.

Bunun isimlerin üç çeşidini kapsadığını görüyoruz:

1. Mücerred ve mezîd olarak farklılaşan iki fiilden sıfat türetilmesi yoluyla vezin ihtilâfı ortaya çıkaran tür.

2. Ziyâde eki açısından farklılaşan iki mezîd fiilden sıfat türetilmesi yoluyla vezin ihtilâfı ortaya çıkaran tür: Bu iki fiilden her biri, morfolojik manasını mezîd fiilinin manasından kazanmaktadır.

3. (İsm-i fâil, sıfat-ı müşebbehe, sığatü'l-mübâlağa, ism-i tafdîl, el-vasf bi'l-mastar) gibi özel niteleyici bir sıfatla fâile delâlet eden bir sıfatın türetilmesi yoluyla vezin ihtilâfı ortaya çıkaran bir tür: Her isim, kendisini özel nitelikli türevin yüklediği özel bir manaya veya fiilinin morfolojik manasına delâlet eder.

Şimdi bunları örneklendirerek açıklayalım.

Birinci Çeşit: Biri Mezîd, Öteki Mücerred İki Fiilden Türeyen İki Farklı Vezindeki Sıfatlar:

Mücerred kök burada asıl manayı veya leksik manayı yüklenir; mezîd kök ise leksik manaya yeni bir mana daha katar; buna uygun olarak iki isim farklı manalara sahip olur.²⁰ Mezîd kök, yeni bir leksik mana kazanır ve mananın farklılaşmasından dolayı lâfız iki sebebi bir araya getirir; bir sebebi değil. İki tür aşağıdaki örneklerde temessül etmiştir:

(6) فعل وفاعل	(5) فعل وتفعّل	(4) فعل وتفاعّل	(3) فعل وافتعلّل	(2) فعل وفعّل	(1) فعل وَأَفْعَل
والّي / موالّي	كبير / متكبّر وفي / متوفي	عليّ / متعالّي	صانع / مصطنع قادر / مقتدر	آخر / مؤخّر عالم / معلم قدم / مقدّم كرم / مكرم	بادئ / مبدئ حي / محيي عزیز / معز غني / مغني نور / منير واجد / موجد

1. (فعل – أفعال):

Mücerred fiilden elde edilen sıfatlar asıl manayı yüklenir. “أفعال” veznindeki fiilden alınan sıfatlar ise sığaya ta'diye (geçişlilik) manası eklemiştir ki, bu, -Sarf/Morfoloji kaynaklarında zikredildiği gibi²¹ “أفعال” kalıbının yaygın anlamıdır. Bu durumda “مبدئ”nin manası, eşyaya ilk başlangıcını veren; “حیی”nin manası ise

→

¹⁹ Askerî, *Furûk*, s. 170.

²⁰ İbn Hâcib'in Şâfiye şerhinde şöyle geçmektedir: “Mülhakların dışında ziyâdeli fiiller, manada bir ziyâdelik getirir. Çünkü ziyâde, mülhaklarda olduğu gibi lafzî bir maksat için veya bir mana için olmazsa, bu ziyâde abes olur.” Esterâbâdî, Râziyyuddîn Muhammed b. Hasan, *Şerhu Şâfiyeti İbn Hâcib*, tah. Muhammed Nûr Hasan vd., Beyrut, 1982, I/83.

²¹ Bkz. Esterâbâdî, *Şerhu's-Şâfiye*, I/83; Hemlâvî, Ahmed, *Şeza'l-Arf fi Fenni's-Sarf*, Kahire, 1991, 38-39; İbn Kuteybe, *Edebu'l-Kâtib*, tah. Muhammed ed-Dalî, ys., 1985, s. 444, 458, 462.

eşyaya hayatı veren (yani ölümden hayata nakleden) şeklinde olur. “المعز”, “المغني”, “المنير” ve diğerleri de aynı şekilde manalandırılır.

2. (فعل – فَعَل):

Mücerred fiilden elde edilen sıfatlar, asıl manayı yüklüdür. “فَعَل” veznindeki fiilden alınan sıfatlar ise sığaya fiilin fazlalaştırılması ve abartılması; veya ta’diye anlamını veya her ikisini birlikte eklememiştir ki, bu iki mana, bu veznin en meşhur manalarıdır.²² Bu durumda örneğin, “المعلم”, ilmi eşyaya veren (yani ona nakleden) anlamına gelir; aynı zamanda ilim verme fiilini de yoğun bir şekilde yapar. “المكرم”, eşyaya saygınlığı veren (yani nakleden) anlamına gelir; aynı zamanda da saygınlığa tırma fiilini de yoğunlaştırır.

Bu bâbda bir istisna şu iki sıfattır: “قدم” ve “مقدم”. İkinci sıfatta “kıdem/ezel” manası yoktur; ancak başkasını mukaddem yapmak suretiyle kıdem rütbesini eşyaya verme manası vardır. (Kadîmin hadîsin; mukaddim’in ise müahhir’in mukabili olduğunu göz ardı etme). Bundan maksat ise mezîd lâfzın bir sebebi değil, mananın çeşitliliği hasebiyle iki sebebi cem etmesidir.

3. (فعل – وافتعل):

Allah’ın isimlerinden iki fiilden türemiş “افتعل” veznindeki iki isim vardır ki bu ikisinin, sülâsî mücerred kökünden bir benzeri vardır. Bu ikisi, şunlardır:

“قادر / مقتدر” ve “صانع / مصطنع”

Sarf kaynakları bu mezîd sığa için bir çok anlam zikretmiştir. Bu manalardan bu makama uygun düşen iki mana şunlardır: Tasarruf veya fiilin aslını elde etme konusunda gayret gösterme ve manada abartı. Muhtemelen (beşerin adetine uygun olarak fiilin tasvirini kastederek) sebepleri vasıta olarak kullanıp bir işin acele ettirilmesine uğraşma²³ manasını ifade eden “مصطنع” için en uygun mana, ilk manadır. Kudretteki mübâlağaya delâlet eden “مقتدر” için en uygun mana ise, ikinci manadır. Ne var ki, burada her iki sıfat için bu iki manadan birini almaya bir mâni de bulunmamaktadır.

4. (فعل – وتفاعل):

Allah’ın isimlerden “تفاعل” vezninden alınmış bir isim vardır. Bunun sülâsî mücerred kökten bir benzeri vardır. Bu sıfat, şudur: “عليّ – متعال”

Sarf kitapları bu mezîd sığa için bir çok mana zikretmektedir. Bu makama uygun düşen en uygun mana, mübâlağadır. “العليّ”, yücelikle vasıflanan; “المتعالی” ise mübâlağalı bir şekilde bu sıfatla nitelenen kimse demektir.

5. (فعل – تفعل):

Allah’ın isimlerinden “تفعل” veznindeki fiilden alınan iki sıfat vardır ki bunun, sülâsî mücerred fiilinden bir benzeri vardır. Bu iki sıfat, şunlardır:

“وفيّ / متوفّ” ve “كبير / متكبر”.

Birinci isim, -kök manası itibariyle- “تأهل”ün ehil/aile sahibi olmak, “تألم”ün elem sahibi olmak... manasına geldiği gibi bir şeyin aslına dönmesi manasını ifade

²² Bkz. Esterâbâdî, *Şerhu’ş-Şâfiye*, I/92; Hemlâvî, *Şeza’l-Arf*, s. 41-2; İbn Kuteybe, *Edebu’l-Kâtib*, s. 460-461.

²³ *Şerhu’ş-Şâfiye*’de şöyle geçmektedir: Bu yüzden Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ” Anlamı şudur: “ای ما اجتهدت في تحصيله وبالغت فيه من المعاصي” / *Meydana gelmesine çalıştığı şey, onun lehinedir; aşırı gittiği işyanlar ise aleyhinedir.*” Esterâbâdî, *Şerhu’ş-Şâfiye*, I/108-110.

eder. “تَكْبَرُ” de böyledir; yani kibir sahibi olmak anlamına gelir. Beyhakî, mütekebbir’deki ‘te’ harfinin tahsis ve teferrüd ifade ettiğini ve kibirle özdeşleşmek anlamına geldiğini; yoksa buradaki ‘te’nin ‘teâti ve tekellûf’ anlamına gelen ‘te’ olmadığını söylemektedir.²⁴ Mezîd fiil (tekebbür), kiber/büyük manasına delâlet eden mücerred fiilin aksine kibr/ büyükleme manasından alındığı dikkate alınmalıdır. Böylece bu iki isim, iki açıdan birbirinden ayrılmaktadır.

İkinci mezîd isim (müteveffi), mücerred fiilden alınan benzerinden değişiklik arz eden leksik manasına ilâveten aralıklarla tekrar eden iş²⁵ manasını ifade eder. Kelimenin mücerred vezni, “vefa” manasını; mezîd ise eceli geldiğinde ruhların kabzı anlamına gelmektedir.

6. (فعل-فاعل):

Bu çeşitte “فاعل” kalıbından bir fiilden alınmış sadece bir isim vardır ki, bunun sülâsi mücerred kökünden bir benzeri de mevcuttur. Bu isim, şudur: “وال/ موال”

Burada sığanın kendisine eklediği ziyâde mana, burada düşünülen “mübâlağa” anlamına ek olarak fiilin çoklaştırılması ve peş peşe olmasıdır.²⁶

İkinci Çeşit: İki Farklı Mezîd Fiilden Türeyen Farklı Vezinli Sıfatlar:

Bu çeşit, iki örneği bulunan iki kökü kapsamaktadır. Bu örnekler, şunlardır:

(2) أفعل وفعل	(1) أفعل وإستفعل
مُنزِل ومُنزَل	مُجِيب / مُسْتَجِيب

Birinci örnek, “أفعل” ve “إستفعل” şeklindeki iki vezni cem etmektedir. Birinci vezinden hem fiil hem de sıfat olarak gelmiştir. Şu iki âyet bunun örneğidir:

²⁷ “أجيب دعوة الداع إذا دعان” ²⁸ “ان ربي قريب مجيب”

İkinci vezin ise sadece fiil olarak gelmektedir. Şu âyetlerde olduğu gibi:

²⁹ “فاستجاب لهم ربه” ³⁰ “وقال ربكم ادعوني استجب لكم”

Her iki fiilin kök açısından leksik anlamı aynı olunca, aralarındaki ihtilâf, bir açıdan teaddî (geçişlilik) keyfiyetinde ve ikinci bir açıdan da ikincinin “değişim, kuvvet ve mübâlağa” manalarına delâlet etmesinde ortaya çıkmaktadır.³¹

²⁴ Esterâbâdî, *Şerhu’ş-Şâfiye*, I/107. Beyhakî, bu veznin bazen “استفعل” anlamına gelebildiğini de söylemektedir. Beyhakî, *Kitâbu’l-Esmâ’ ve’s-Sıfât*, Beyrut, ts., s. 94.

²⁵ “تَمْرَعٌ” ve “تَفْعَمٌ” gibi (Bkz. Esterâbâdî, *Şerhu’ş-Şâfiye*, I/104). Bunun bir benzeri *Hemu’l-Hevâmi’*’de geçmektedir. Şöyle ki, burada bu veznin, peyderpey oluşmak anlamına geldiği zikredilmektedir. Diğer örnek fiiller şunlardır: “... وتعرّف...” Süyûtî, *Celâleddîn, Hemu’l-Hevâmi’*, tah. Abdulâl Sâlim, ys., 1975, VI/26; Ayrıca bkz. İbn Kuteybe, *Edebu’l-Kâtib*, s. 467.

²⁶ *Şerhu’ş-Şâfiye*’de şöyle geçmektedir. Bu kalıp, bazen “فعل” manasına gelmektedir. “ضعاف” örneğindeki gibi “çoklaştırma” anlamını ifade etmektedir. (Esterâbâdî, *Şerhu’ş-Şâfiye*, I/99; Ayrıca bkz. Hemlâvî, *Şeza’l-Arf*, s. 40). *Şeza’l-Arf* müellifi bu vezin için aynı şekilde “müvâlât/ardı ardına olmak” ve “mütâba’ât / peş peşe olmak” anlamına geldiğini zikretmektedir. (Hemlâvî, *Şeza’l-Arf*, s. 30).

²⁷ Bakara, 2/187.

²⁸ Hûd, 11/61.

²⁹ Âl-i İmrân, 3/195.

³⁰ Çâfir, 40/60.

³¹ Bkz. Hemlâvî, *Şeza’l-Arf*, s. 47; Esterâbâdî, *Şerhu’ş-Şâfiye*, I/110-111; Süyûtî, *Hemu’l-Hevâmi’*, I/28. İbn Kuteybe, iki kalıptaki fiillerin aynı anlama geldiğini söylemekte ve “إستخلف لأهله وأخلف أي استخفى” örneğini vermektedir. İbn Kuteybe, *Edebu’l-Kâtib*, s. 468; Bu ihtimale binaen burada “كل زيادة في الوزن تؤدي الى زيادة في المعنى”

İkinci örnek ise “أفعل” ve “فعل” vezinleri arasını cem etmekte; bu vezinlerden her biri, Kur’ân’da fiil ve sıfat olarak gelmektedir. Şu âyetler bunun örneğidir:

“عانتهم انزلتموه من المزن ام نحن المتزلون”³²; “وأُنزل الله عليك الكتاب والحكمة”³³;
 “قال الله إني منزلها عليكم”³⁴; “نزل عليك الكتاب بالحق مصدقا لما بين يديه”³⁵

Her iki sîğa, ‘ta’diyе/geçişlilik’ anlamlarında birleşmelerine rağmen “فعل” vezni, ‘teksîr’ ve ‘mübâlağa’ manasında “أفعل”den daha yoğundur.³⁶ Bu konuda İbn Kuteybe şöyle demektedir: “Bir işin çoğaltılmasını ve abartılmasını istediğinde “فعلت” kalıbını “أفعلت” kalıbına sokarsın. Örneğin “أجدت وجودت” dersin.”³⁷ Belki kâfirlerin Hz. Peygamber’in nübüvvetini, ayrıca Kur’ân’ın vahiy yoluyla inzâlini inkârda ısrar etmeleri ve Kur’ân’ın Hz. Muhammed’in bir yapıtı olduğunu iddia etmeleri, Kur’ân’ın “kitab” kelimesiyle beraber “نزل” fiilini sıkça kullanmasına³⁸; inzâl değil de tenzîl mastarına hasretmesine sebep olmuş olabilir.³⁹ Bu ikisinin arası telif edilebilir.⁴⁰

Bazı dilciler, Kur’ân’ın “tenzîl” olarak isimlendirildiğini benimser ve bunu ise Kur’ân’ın bir defada değil de sure sure, âyet âyet nazil olmasıyla gerekçelendirirler. Bu anlayış için sîğanın manasında bir temel bulunmasına rağmen Esterâbâdî bunu kabul etmemekte ve Şâfiye Şerhi’nde şu şekilde reddetmektedir: “Bu konuda nas yoktur. “لولا نزل عليه القرآن جملة واحدة”⁴¹ ve “إن نشأ نزل عليهم من السماء آية”⁴² âyetlerine bakmaz mısınız?”⁴³ Kur’ân, her iki fiili aynı âyette bir arada kullanmıştır. Bu da şu âyettir: “وأُنزلنا اليك الذكر لتبين للناس ما نزل اليهم”⁴⁴

Üçüncü Çeşit: Özel niteleyici bir sıfatla fâili niteleyen sıfat türleri: İsm-i fâil, sıfat-ı müşebbehe, sîğatu’l-mübâlağa, ism-i tafdîl, el-vasf bi’l-mastar

Bu çeşit, belli nitelikteki kalıplarla ve muhtelif vezinlerle sülâsî kökten türetilen sıfatları kapsar. Bunların arasındaki ihtilâf, mezîd ve mücerred sîğa manalarından kaynaklanan bir ihtilâf değildir. Aksine bu ihtilâf, bir açıdan vezin ihtilâfından, ve belki de bir başka bir açıdan da mücerred fiilin leksik manasının ihtilâfından kaynaklanmaktadır. Bu çeşit, aşağıdaki tabloda şöyle özetlenmiştir:

→

mektedir. İbn Kuteybe, *Edebu’l-Kâtib*, s. 468; Bu ihtimale binaen burada “كل زيادة في الوزن تؤدي الي زيادة في المعنى / Vezindeki her ziyâde, manada ziyâdeyi gerektirir” kaidesi geçerli olmaktadır.

³² Nisâ, 4/113.

³³ Vâkı’a, 56/69.

³⁴ Âl-i İmrân, 3/3.

³⁵ Mâide, 5/115.

³⁶ Esterâbâdî, *Şerhu’s-Şâfiye*, I/92; Hemlâvî, *Şeza’l-Arf*, s. 41.

³⁷ İbn Kuteybe, *Edebu’l-Kâtib*, s. 41.

³⁸ Örnek âyetler şunlardır: “وأُنزلنا عليك الكتاب تبياناً / وإننا نحن نزلنا الذكر / ونزلنا عليك الكتاب تبياناً”³⁸ / “لولا نزل عليه القرآن جملة واحدة”⁴¹ / “إن نشأ نزل عليهم من السماء آية”⁴² / “وأُنزلنا اليك الذكر لتبين للناس ما نزل اليهم”⁴⁴

³⁹ On küsur âyette geçmektedir. Bazıları şunlardır: “تزييل الكتاب لا ريب فيه / تزييل العزيز الرحيم / تزييل من حكيم حميد”.

⁴⁰ Örnek olarak şu âyetlere bakılabilir: “وأُنزلناه تنزيلًا” / “وأُنزلناه تنزيلًا”.

⁴¹ Furkân, 25/32.

⁴² Şu’arâ, 26/4.

⁴³ Esterâbâdî, *Şerhu’s-Şâfiye*, I/93.

⁴⁴ Nahl, 16/44.

Kalıplar												Lâzım ve müte'addi açısından çeşidi	Bâb	Fiil		
النسب بالصيغة	أفعل	فُعُول	فُعُول	فَعَّال	فَعَّل	فَعَّل	فَعَّل	فَعُول	فَعِيل	فَعَّلَان	فَعَّل	مَفْعَل	فَاعِل			
						بَرَّ							بَارَّ	لازم متعد	علم ضرب	بَرَّ
				تَوَابَّ									قَابَلَّ التَّوَبَّ	لازم	نصر	تَابَّ
ذو الجلال								حَلَّلَّ						لازم	ضرب	حَلَّ
	أَسْرَعَ الحاسبين							سَرَعَ الحساب حسب					حَاسَبَّ	متعد لازم	نصر عظم	حَسَبَّ
	خَيْر الحافظين							حَفِظَّ					حَافِظَّ	متعد	علم	حَفِظَّ
	أَحْكَم الحاكمين خَيْر الحاكمين					حَكَّمَّ		حَكِيمَّ					حَاكَمَّ	لازم متعد لازم	عظم نصر	حَكَمَّ
	أَحْسَن الحالقين			خَلَقَّ									خَالَقَّ	متعد	نصر	خَلَقَّ
ذو الرَّحْمَةِ	خَيْر الراحمين أَرْحَم الراحمين							رَحِمَّ	رَحْمَانَّ					متعد	علم	رَحِمَّ
	خَيْر الرازقين			رَزَقَّ									رَازَقَّ	متعد	نصر	رَزَقَّ
								رَشِيدَّ					رَاشِدَّ	لازم	نصر علم	رَشِدَّ
								رَفِيعَّ					رَافِعَّ	متعد لازم	فتح عظم	رَفِعَّ
				سَتَّارَّ				سَتَرَ						متعد	نصر	سَتَرَ
								سَمِعَّ					سَامِعَّ	متعد لازم	علم	سَمِعَّ
								شَكَوَرَ					شَاكَرَ	متعد لازم	نصر	شَكَرَّ
						عَدَّلَّ							عَادَلَّ	متعد لازم	ضرب	عَدَلَّ
رب العزة								عَزِيزَّ						لازم	ضرب	عَزَّ
	أَعْلَمَّ			عَلَّمَ				عَلِمَّ					عَالَمَّ	متعد	علم	عَلِمَّ
	أَعْلَى							عَلَى						لازم	علم	عَلَى

																		علا	نصر
ذو	خير		عَفَّار			عَفَّور						غافر	متعد	ضرب	نصر	غفر			
المَغْفِرَة	الغافرين																		
أَهْلُ			فَتَّاح									فاتح	لازم	متعد	فتح	فتح			
المغفرة	خير		الفتاحين																
							قَدِير					قادر	لازم	نصر	قدر				
													متعد	ضرب	ضرب				
			قَهَّار									قاهر	متعد	فتح	قهر				
			قِيَّام			قِيَّوم						قائم	لازم	نصر	قام				
							قَوِي							لازم	علم	قوي			
							كَبِير							لازم	عظم	كبر			
							كَرِيم							لازم	عظم	كرم			
							مَجِيد					ماجد	لازم / متعد	نصر	مجد				
													لازم	عظم	عظم				
			مَلِك				مَلِيك				مالك	متعد	ضرب	ملك					
	خير						نَصِير					ناصر	متعد	نصر	نصر				
	الناصرين																		
							أَحَدٌ					واحد	لازم ، متعد	علم	وحد				
													لازم	عظم	عظم				
	خير											وارث	متعد	فعل	ورث				
	الوارثين												لازم	يفعل	يفعل				
							وَلِيٌّ					مَوْلِيٌّ	متعد	فعل	ولي				
													لازم	يفعل	يفعل				
			وَهَّابٌ									واهب	متعد	فتح	وهب				

Bu tablodan; sülâsi fiilden türeyen ve bir çok vezinle gelen esmâ-i hüsnânın, ism-i fâil, (değişik vezinleriyle) sıfat-ı müşebbehe, (değişik vezinleriyle) mübâlağa sîğaları, (değişik şekilleriyle) ism-i tafdîl ve (değişik şekilleriyle) nispet ekleriyle oluşturulan sıfat sîğası (örn. اهل التقوي/ذو الجلال) arasında dağılım gösterdiği ortaya çıkmaktadır.

Her ne kadar isimler, sıfat-ı müşebbehe veya mübâlağa sîğalarından ikisi (veya daha fazlası) olarak vârid olmuş gibi birinci türün kapsamına dahil olsa da, bu türden olan esmâ-i hüsnâ, sîğaların ihtilâflı olması açısından fark aramadan müstağni olamaz. Bu ise bunlar arasındaki farkları üç açıdan açıklamaya bizi mecbur etmektedir:

1. Nevileri farklılaşan türevlerin manaları arasındaki farklar.
2. Bir müştakkın kapsamındaki sîğaların manaları arasındaki farklar.
3. Sıfat-ı müşebbehe ve mübâlağa sîğası arasında müşterek olan sîğalar hakkında hüküm.

Bu ve şu olmaksızın, bu isimlerin manaların muhtelif olmasını morfolojik manalarının ihtilâfına bağlamak mümkün değildir.

Birincisi: Nevileri Farklılaşan Türevlerin Manaları Arasındaki Farklar

İlk düşünülmesi gereken şey, tabloda yer alan esmâ-i hüsnânın büyük bir bölümünün “fâil”e delâlet eden sığayla gelmiş olmasıdır.⁴⁵ Bu, aşağıdakileri kapsamaktadır:

- A. (Karşılaştırma maksadı olmaksızın) sıfatın varlığına delâlet edenler
- Teceddüd (yenilenme) ve hudûsa (oluşa) delâlet edenler (ism-i fâil).
  - Sübût (sabit olma) ve devama (sürekli olma) delâlet edenler (sıfat-ı müşebbehe).
  - Tekit (pekiştirme) ve mübâlağaya (abartma) delâlet edenler (mübâlağa sığaları).
  - Temekkünü'l-vasf (niteliği sağlamlaştırma) ve saytareye (ona hâkim olma) delâlet edenler (nispet ekleriyle oluşturulan sıfat sığaları).

B. (Karşılaştırmak maksadı güderek) sıfatın varlığına delâlet edenler: Bu da sadece ism-i tafdüli kapsamaktadır.

İSM-i FÂİL

İsm-i fâil, hudûs ve teceddüde delâlet etmesiyle beraber, fiil ve sıfatı müşebbehin arasında bir yerde bulunmaktadır. O, fiil'den daha süreklilik ve sebat ifade eder. Ancak o, sıfat-ı müşebbehe'nin 'sübût' sıfatına kadar terakki etmez; ancak buna bir delil işaret ettiği zaman bu mümkün olabilir. “وما كنتن ثاویا فی اهل مدین”⁴⁶ âyetindeki “ثاویا” kelimesi, “ثوی” ve “یثوی” kelimelerinden daha süreklilik ve sebat ifade eder. “وأدخلنا فی رحمتک وانت ارحم الراحمین”⁴⁷ âyetindeki “راحم” kelimesi,

“یغذب من یشاء ویرحم من یشاء”⁴⁸ veya “لا عاصم الیوم من أمر الله الا من رحم”⁴⁹ âyetlerinde geçen “رحم” ve “یرحم” kelimelerinden daha süreklilik ve sebat ifade eder.⁵⁰ Ne var ki, bunların sübûtu, “رحمن” ve “رحیم” sıfat-ı müşebbehelerinin seviyesine ulaşmaz.

“فلعلک تارک بعض ما یوحی الیک وضائق به صدرك”⁵¹ âyetinde hudûs ve oluş manalarına riâyet edilmiştir ki, burada “ضائق”, “ضیق”den üstün bir yere sahiptir. Çünkü Hz. Peygamber, insanların göğsü en geniş (ferah) olanıydı.

SIFAT-I MÜŞEBBEHE

Sıfat-ı müşebbeheyi ism-i fâilden ayırt eden en özelliklerinden biri, onun sülâsî lâzım fiilden kalıba sokulmuş olması⁵² ve oluş özelliğini (teceddüd ve hudûs yoluyla değil de) devamlılık ve sebat yoluyla mevşûfa atfedilmesini hedeflemesidir.⁵³

⁴⁵ Yorumlarından biri olarak “mef'ûl” manasına geldikleri söylenen “الجليل، الحسيب، والحميد، الشهيد، والصدد، والودود، الوكيل” gibi bazı isimler, bunun dışındadır.

⁴⁶ Kasas, 28/45. (istikrarla beraber mukim olarak).

⁴⁷ A'râf, 7/151.

⁴⁸ Hûd, 11/43.

⁴⁹ Ankebût, 29/21.

⁵⁰ Semarrâî, İbrâhim, “Me'âni'l-Ebniye fi'l-Arabiyye”, Mecelletü'l-Câmiati'l-Müstansriyye, sayı: 5, s. 47.

⁵¹ Hûd, 11/12.

⁵² “فعل” sığası, çok kullanılır; çünkü ayrılmaz sıfatların kullanımında yaygındır ve zahiri 'istimrar/süreklilik' ifade eder. “فعل” sığası da çok kullanılır; çünkü ‘huy/tabiat’lara delâlet eder; müte'addî değildir ve istimrara/sürekliliğe delâlet eder. “فعل” sığası, ise az kullanılır; çünkü çoğunlukla o müte'addî fiildir. Bkz. Abdülmaksûd, Sabrî Ahmed, *es-Sıfatü'l-Müşebbehe: Dirâse Nahviyye*, Mastır tezi, 1996, s. 27-50.

İsm-i fâil ile sıfat-ı müşebbehe arasındaki farkları tayin edebilmek için şu üç duruma odaklanmamız gerekir. Bu üç durum, şunlardır:

1. Sığanın manasını ve zamansal delâletini kapsayan anlam yönü. İsm-i fâil, sığası itibariyle teceddüd ve hudûsa; sıfat-ı müşebbehe ise sığasıyla sübût ve lüzuma delâlet etmektedir. Öte yandan ism-i fâil, mazi veya şimdiki zamana delâlet ederken, sıfat-ı müşebbehe ise şimdiki zamana bitişik olan maziye delâlet etmektedir. Bu yüzden “هو ظمآن أمس او غدا” / O, dün ve yarın susayan biridir” demek doğru iken, “هو / O, dün ve yarın sürekli susamış biridir” demek doğru değildir. Çünkü “ظمآن” kelimesi, ancak şimdiki zamanda “susuzluk” özelliğiyle nitelenen bir kişi için kullanılır.⁵⁴

2. İsm-i fâilin hem lâzım, hem de müte’addî fiilden; sıfat-ı müşebbenin ise çoğunlukla lâzım fiilden türetilmesinde temessül eden iştikak yönü. Bunun örneği, şu âyetlerdir:

“وما يكذب به الا كل معتد أثيم”⁵⁵ ve “ولا تكتنوا الشهادة ومن يكتنمها فانه ءاثم قلبه”⁵⁶. Bu iki âyetteki iki sıfat, “فرح” (“أثيم”, “ءاثم”) babından “أثم” lâzım fiilinden türetilmiştir.

3. Sıfat-ı müşebbenin fâiline izafetinin sıhhatini ilgilendiren ve ve ism-i fâile oranla bunun uygun görülme⁵⁷ terkip yönü. Bu ikisi,

“غافر الذنب وقابل التوبة شديد العقاب ذي الطول...”⁵⁸ âyetinde ism-i fâil, mef’ûlüne; sıfat-ı müşebbehe ise fâiline izafe edilmiş şekilde geçmektedir.

MÜBÂLAĞA SİĞALARI

Bunlar, aslında ism-i fâildirler. Ancak bunlar, tekit, mübâlağa, çoğaltma amacıyla başka kalıplara tahvil edilmişlerdir. Ebû Hayyân *Bahr*’ında şöyle demiştir: “Mübâlağa iki durumdan kaynaklanır: Ya vasfın meydana gelmesinin tekrarıyla, ya da vasfın müteallakının çoğaltılmasıyla”⁵⁹ Sîbeveyh, şu beş sığanın mübâlağada asıl olduğunu benimsemiştir: “فَعَالٌ وَفَعُولٌ وَفَعِيلٌ وَمِفْعَالٌ وَفَعِلٌ”⁶⁰

→

⁵³ Abdülmaksûd, *es-Sıfatü'l-Müşebbehe*, s. 3-5.

⁵⁴ Semarrâî, *“Me’âni'l-Ebniye”*, s. 74 vd.

⁵⁵ Bakara, 2/283.

⁵⁶ Muttaffifîn, 83/12.

⁵⁷ Bkz. Şerhu’s-Sabbân alâ Menheci’s-Sâlik li Eşmûnî, III/2.

⁵⁸ Ğâfir, 40/3.

⁵⁹ Şerhu’s-Sabbân alâ Menheci’s-Sâlik li Eşmûnî, I/136.

⁶⁰ Bazı bilginler, mübâlağa sığasıyla gelen esmâ-i hüsnânın tümünün mecâz olduğunu benimsemiştir. Çünkü mübâlağa sığaları, abartı için vazedilmiştir; halbuki esmâ-i hüsnâda mübâlağa yoktur. Çünkü mübâlağa, bir şeyin sahip olduğunun ötesindekileri tespit etmektir. Allah’ın sıfatları ise kemalde zirvedir; bunlar için mübâlağa söz konusu olmaz. Mübâlağa, aynı zamanda ziyâde ve noksanı kabul eden sıfatlarda kullanılır. Allah’ın sıfatları ise bundan münezzehtir. Ancak muhakkik âlimler, Allah hakkında mübâlağanın fiilin ziyâdesini kastetmeyeceğini; aksine yapılanların çokluluğunu ve mütealliklerin fazlalığını kastedeceğini benimserler. Örneğin Allah tevâbdır; çünkü kullarından kendisine tevbe edenler çoktur; Allah kâdirdir; çünkü kudret vasfının ilgili olduğu alanlar çoktur; yoksa sıfatın ziyâdeliği söz konusu değildir. Allah âlimdir; Çünkü ilim, bütün fertler için geneldir; yoksa sıfattaki mübâlağa değildir. Çünkü ilim, kendisinde farklılığı kabul etmez. Zerkeşi, Bedruddîn, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur’ân*, tah. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhim, Kahire, 1957, II/507-8.

İKİNCİSİ: BİR TÜREVİN KAPSAMINDAKİ SİĞALARIN MANALARI ARASINDAKİ FARKLAR

Gerek sıfat-ı müşebbehenin gerekse mübâlağa kalıplarının çokluğu şu önemli soruyu ortaya çıkarmaktadır: Hepsinin manası aynı mıdır? Yoksa aralarında bir fark var mıdır? Kuşkusuz bundan önce terâdüfün nefyi konusundaki sözümüz, -leksik mananın birliği durumunda- morfolojik manada veya sığanın manasında birliğin olmamasını gerektirir.

Kur'ânî kullanımın çeşitlenmesi ve istenen mananın ortaya çıkarılmasına uyarak bir türün vezinlerinden muayyen bir vezni kullanmaması, bu görüşü pekiştirmektedir. Şu âyetler bunun örneğidir: "ان الله غفور رحيم"⁶¹ ve

"رب السموات والأرض وما بينهما العزيز الغفار"⁶²

Bu durumda sıfat-ı müşebbehe vezinleri arasında veya mübâlağa sığaları arasında farkların olduğunu düşünmek nasıl mümkün olur?

Bu soruya dikkatli cevap verilmesi gerekmesiyle beraber biz, bu farkları tespit etmeye çalışacağız ve yukarıdaki tabloda geçen vezinlerle yetineceğiz.

Sıfat-ı müşebbehe açısından temel mülâhaza, vezinlerin farklı olması, bir açıdan bunların süreklilik ve sübûta delâlet derecesinde bir farklılığını; diğer bir açıdan ise bu sıfatların fiillerinin morfolojik delâletlerin farklılığını gerektirir. Örneğin "فَعْلَان" vezni, yenilenmesi ve meydana gelmesi açısından ism-i fâilin sınırına ulaşmasa da, sıfatı çok az bir oranda ifade eder. Çünkü o sıfatın yok olması, "شبعان، ظمان، ريان" gibi yavaş yavaştır.⁶³ Lâkin "dolma" veya zıt anlamına delâlet ederek bunu karşılar.⁶⁴ "فَعِيل" vezni, bunun aksine "عقيم، قصير، طويل" örneklerinde olduğu gibi büyük ölçüde veya "نحيف، سمين" örneklerinde olduğu buna yakın bir seviyede sıfatın sübûtunu ve devamını ifade eder. Bu yüzden bu sığanın sıfat olarak kullanımını, huylar ve tabiatlara delâlet eden "فَعُل-يَفْعُل" kalıbından gelen sıfat-ı müşebbeheden daha yaygındır.⁶⁵

"فَعُل" vezni, "فَرِح، طرب، قلق" örneklerinde olduğu gibi, âdeten fiiline tâbi olarak içsel sıfatlarla irtibatlıdır;⁶⁶ lâzım "فَعُل يَفْعُل" bâbından vasıfta çokça kullanılır.⁶⁷

Mübâlağa sığaları açısından bunların tümü, bir açıdan kemiyet ve keyfiyet yönünden mananın artırılmasına delâlet etmekte; diğer bir açıdan ise âdeten müte'addî fiillerden türemekte olmakla beraber bunlar, bir çok açıdan birbirinden ayrılmaktadır:

1. Vezinlerinin (binalarının) farklılığına tâbi olarak kuvvet derecelerinin farklılığı. Bu ise "binanın/veznin artırılması, mananın artırılmasına delâlet eder" şeklindeki söze dayanmaktadır. Örneğin "فَعَال" vezni veya "فَعُول" veya "فُعُول"; "فَعُول" veya

⁶¹ Bakara, 2/182.

⁶² Sad, 38/66.

⁶³ Semarrâî, "Me'âni'l-Ebniye", s. 76, 91.

⁶⁴ Adime, Muhammed Abdülhâlık, *Dirâsât li Üslûbi'l-Kur'ân*, Kahire, 1980, 2. Kısım, cüz: 4, s. 78; İbn Kuteybe, *Edebu'l-Kâtib*, s. 576; Fârâbî, *Dîvânü'l-Edeb*, tah. Ahmed Muhtâr Ömer, Kahire, 1974, I/86.

⁶⁵ Fârâbî, *Dîvân*, II/279. İbn Hâcib şöyle demiştir: "بطو، اعطا"den daha belîğdir. Çünkü birincideki vasıf, sanki huy gibidir. Esterâbâdî, *Şerhu'ş-Şâfiye*, I/87.

⁶⁶ Bkz. İbn Kuteybe, *Edebu'l-Kâtib*, s. 576; Abdülmaksûd, *Sıfat-ı Müşebbehe*, s. 8.

⁶⁷ Fârâbî, *Dîvân*, I/80.

“فَعِيل”den mübâlağaya daha çok delâlet eder. Bu ikisi de, “فَعَل” vezninden daha çok mübâlağaya delâlet etmektedir.⁶⁸

2. “فَعَال” vezninin tekrar etme ve mükerreren vukû bulma manalarıyla irtibatlı olmakla temayüz etmesi. Bu yüzden bazı dâimîler, bu vezni fiilin kendisi için zanaat olduğu kimseler için kullanmışlardır. Aksine bazı dâimîler de “فَعَال” vezninin bir sanatla yoğun bir şekilde ilgilenen kimseler için mübâlağada esas olduğunu benimsemişlerdir. Örneğin “رَجُلٌ ضَرَّابٌ أَوْ قَتَالٌ” denildiğinde bununla bu fiilin ondan çokça meydana geldiği kastedilir. Bu yüzden “حَيَّاطٌ” ve “نَجَّارٌ” gibi kelimeler, bu manaya hamledilmiştir. Çünkü zanaat, ısrarı, devamlılığı ve tekrarı gerektirir.⁶⁹

3. “فَعُول” vezninin, kendisiyle bir şeyin yapıldığı isme delâlet için çokça kullanımdan doğan özel bir mübâlağa türü olarak temayüz etmesi. “الوضوء والوقود والنقوب” kelimeleri,⁷⁰ bunun örneğidir. Sanki bu kelimelerin mübâlağa için kullanılması, bunların fiilin ortaya çıkarılması için bir alet veya hazırlık maddesi olmasıyla temayüz etmesinin, tabiatlara delâlet eden sıfatlarda mübâlağada çokça kullanımıyla temayüz etmesi. Bu vezin, sıfat-ı müşebbehen alınmıştır. “عَلِيمٌ” kelimesi, şahsın ilminin çokluğuna ve derinliğine delâlet eder ve sonunda o, bu şahıs için sabit bir tabiat olur; ayrılmaz bir seciyye olur.⁷¹

Ebû Hilâl el-Askerî, “Bir adam fiilde kuvvetli ise, bu adam için tıpkı “شَكُورٌ” ve “صَبُورٌ” gibi “فَعُول” denilir; bir fiili mükerreren yaparsa, bu adam için tıpkı “عَلَامٌ” ve “صَبَارٌ” gibi “فَعَال” denilir. Eğer bu fiil onun için bir alışkanlık hâlini alırsa, tıpkı “مَعُونٌ” ve “مُعْطَاءٌ” gibi “مَفْعَالٌ” denilir... Bu anlamları vermede başarılı olmayan kimse, bunların hepsinin, sadece mübâlağa manasını ifade ettiğini zanneder. Halbuki durum böyle değildir. Aksine bunlar, mübâlağa ifade etmekle beraber zikrettiğimiz manaları da ifade etmektedirler⁷² diyerek yukarıdaki görüşlere benzer görüşe dikkat çekmiştir.

ÜÇÜNCÜSÜ: MÜBÂLAĞA SİĞALARI İLE SIFAT-I MÜŞEBBEHE SİĞALARI ARASINDA MÜŞTEREK OLAN SİĞALARI AYIRT ETMEK

Yukarıdaki tabloda geçen sîğalardan bir çoğu, sıfat-ı müşebbehe ve mübâlağa sîğaları arasında müşterektir. Bu sîğalar, şunlardır:

1. “بَدِيعٌ، بَصِيرٌ، حَمِيلٌ، حَلِيمٌ، خَبِيرٌ، رَقِيبٌ، سَرِيعٌ...” gibi diğer isimlerden vârid olanlara ek olarak “حَلِيلٌ وَحَسِيبٌ وَحَفِيزٌ وَحَكِيمٌ وَرَحِيمٌ وَرَشِيدٌ وَرَفِيعٌ وَسَتِيرٌ وَسَمِيعٌ وَعَزِيزٌ وَعَلِيمٌ...” gibi “فَعِيل” vezni.

2. “شَكُورٌ،” gibi diğer isimlerden vârid olanlara ek olarak “عَفُوفٌ، رَوْوْفٌ، صَبُورٌ،” gibi isimlerden oluşan “فَعُول” vezni.

3. Tek bir lâfız olan “مَلِكٌ”in vârid olduğu “فَعَل” vezni.

⁶⁸ Semarrâî, *Me’ânî Ebniyeti’l-Mübâlağa*, s. 55; Yukarıdaki tabloda “مَعَالٌ” vezni, on kere geçmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de ise 8 kere geçmektedir. Bu vezinle geçen esmâ-i hüsnânın tümü, 13 isimdir.

⁶⁹ Semarrâî, *Me’ânî Ebniyeti’l-Mübâlağa*, s. 56.

⁷⁰ Fârâbî, *Dîvân*, I/85, 387. Odunda “نَقَبٌ” kelimesi, ateşin kendisiyle tutuşturulduğu şey demektir.

⁷¹ Semarrâî, *Me’ânî Ebniyeti’l-Mübâlağa*, s. 64; Ayrıca bkz. Zerkeşi, *Burhân*, II/510.

⁷² Askerî, *Furûk*, s. 12-13.

⁷³ Yukarıdaki tabloda bulunan isimler, yirmiye ulaşırken; Kur’ân’da otuz isim vardır. Bu vezne uygun olarak gelen esmâ-i hüsnânın tümü, yaklaşık 40’a yaklaşmaktadır.

⁷⁴ Esmâ-i hüsnânın bu türünün toplamı, sadece altı isme ulaşmaktadır.

Bu iki türü (sıfat-ı müşebbehe ve mübâlağa sîğası olmada ortak sîğaları) birbirinden nasıl ayırt edeceğiz?

Bunu yapmak son derece zor olmasına; âlimlerin bu iki türü birbirlerinden ayırmanın ölçütleri konusunda ihtilâf etmelerine;⁷⁵ ve bunun aksine bir kısım âlimlerin, mananın kuvvetine delâlet etmede ortak olan bu iki türden birinin diğerine ıtlâkında daha geniş yaklaşımlarına rağmen, biz bu ayırım için şu iki ölçütü koyuyoruz:

1. Sîğanın manasının hüküm verirken hâkim telâkki edilmesi. İsm-i fâil manasına gelen (bunun, “فَاعِل”, veya “مُفْعَل” veya “مُفَاعَل” manasına gelmesi aynıdır.) “فَعِيل” vezni üzerine gelen bütün sıfatlar; hadestên maksat sübûta delâlet olursa, sıfat-ı müşebbehe; maksat, fiilin vukûunun çokluğu ve tekrarına delâlet olursa, mübâlağa sîğası olarak değerlendirilmesi gerekir.

2. Lâzım ve müte’addînin, diğer bir ölçüt olarak değerlendirilmesi. Eğer fiil lâzım olursa, sıfatın sıfat-ı müşebbeheye; müte’addî olursa, mübâlağa sîğasına nispet edilmesi en uygundur.

Bu iki ölçütü ulema arasındaki aşağıdaki esmâ-i hüsnânın bu iki sîğadan hangisi olduğu şeklindeki ihtilâfı ortadan kaldırmamız mümkün gözükmemektedir:

1. “رفيع الدرجات”: Ebû Hayyân *Bahr* adlı eserinde âyetteki kelime hakkında şunları söylemektedir: “فَعِيل” veznindeki “رفيع”in, “رافع” anlamında mübâlağa için olması muhtemeldir. Bu durumda derecât, onun mef’ûlu olur. Yani âyetin takdiri şöyle olur: “رُفِعَ الشَّيْءُ: عَلِيٌّ فَهُوَ رَفِيعٌ” “رافع درجات المؤمنين ومنازلهم في الجنة...”den kalıbından alınmış “فَعِيل” kalıbında olması da muhtemeldir. Bu durumda sıfat-ı müşebbehe kabilinden olur...⁷⁶

2. “بديع السموات والارض”: Ebû Hayyân âyetteki kelime hakkında şunları söyler: “بديع”, ism-i fâil olarak sıfat-ı müşebbehe kabilindedir. Mecrûr ise mef’ûlu bih’e teşbih edilmiştir. Aslanan evvelkidir: “بديع بمعنى المبدع... او البديع سمواته...” Bu görüşe göre ism-i fâil, mef’ûlüne izafe edilmiştir...⁷⁷

3. “شديد العقاب”: Ebû Hayyân *Bahr*’da şöyle demektedir: Bu terkip, sıfatın mevsûfuna izafeti kabilindedir... Nasb hali, refden daha belîğdir. Çünkü burada sıfatın mevsûfuna isnadı söz konusudur...⁷⁸

4. “إنك انت العليم الحكيم”: Askerî, *Furûk* adlı eserinde şöyle der: Burada, “الحكيم”, “المُحْكَم” manasındadır; tıpkı “المُبدِع”in “البديع” manasına olduğu gibi... Veya “العالم” manasındadır: “العالم باحكام الأمور”⁷⁹

Birincisine göre, mef’ûlüne te’addî ettiği için mübâlağa sîğası olur; ikincisine göre ise ya lâzım olan “حَكَم”den; ya da lâzım olan “حَكَم”den sıfat-ı müşebbehe olur.

Bu iki ölçütü aynı zamanda Allah’ın aşağıdaki sıfatları hakkında konuşmayı bitirmek mümkündür:

⁷⁵ Sıfat-ı müşebbehe ve mübâlağa kalıpları olarak görülen ve sülâsinin dışında fâil ve ism-i fâil manasına da gelen “فَعِيل” sîğasında zorluk daha da artmaktadır.

⁷⁶ Ebû Hayyân, *Bahr*, VII/454-455.

⁷⁷ Ebû Hayyân, *Bahr*, I/364. Son cümlelerin, burada ism-i fâille muradın mübâlağa sîğası olması olmasına hamledilmesi gerekir. Çünkü ism-i fâil, “فَعِيل” vezniyle gelmez.

⁷⁸ Ebû Hayyân, *Bahr*, II/81.

⁷⁹ Askerî, *Furûk*, s. 77.

“جليل”: Sıfat-ı müşebbehedir; çünkü “ضرب” bâbından lâzım fiildir.

“حسيب”: “نصر” bâbından müte’addî fiil olursa, mübâlağa sîğası; “عظم” bâbından lâzım fiil olursa, sıfat-ı müşebbehe olur.

“حفيظ”: Mübâlağa sîğasıdır; çünkü “علم” bâbından müte’addî fiildir.

“رحيم”: Mübâlağa sîğasıdır; çünkü “علم” bâbından müte’addî fiildir.

“رشيد”: Sıfat-ı müşebbehedir; çünkü “نصر” veya “علم” bâbından lâzım fiildir.

“ستير”: Mübâlağa sîğasıdır; çünkü “نصر” bâbından müte’addî fiildir.

“سميع”: Mübâlağa sîğasıdır; çünkü “علم” bâbından müte’addî fiildir.

“عزيز”: Sıfat-ı müşebbehedir; çünkü “ضرب” veya “نصر” veya “علم” bâbından lâzım fiildir.

“عليم”: Mübâlağa sîğasıdır; çünkü “علم” bâbından müte’addî fiildir.

“علي”: Sıfat-ı müşebbehedir; çünkü “علم” ve “نصر” bâblarından lâzım fiildir.

Geriye kalan sıfatlar da, bunlara kıyas edilebilir.

Şimdi esmâ-i hüsnâdan bazılarını ele alan iki genç araştırmacının ortaya attığı şüpheli tartışalım. İlgili şüphe, bu araştırmacılardan birinin sözünde şöyle temessül etmektedir:

1. “بارئ وخالق”: Her ikisinin fiilleri de müte’addîdir. Devam ve sürekliliğe delâlet ettiklerinden dolayı bunların her ikisi de sıfat-ı müşebbehedir. Üstelik Allah azze ve celle’nin sıfatlarına yakışan da budur.⁸⁰

2. Allah’ın sıfatlarından bazısı, “فعليل” vezninde gelir. Bunlardan bazısı, müte’addî fiiller türemiştir. Bununla beraber sübût ve devama delâlet ettiği için sıfat-ı müşebbehe olarak zikredilmişti. Çünkü Allah’ın “سميع وعليم” gibi sıfatlarına yakışan da budur...⁸¹

Öteki araştırmacının ifadesi ise şöyledir: Allah’ın sıfatlarının tümü, sıfat-ı müşebbehedir. Dinsel etken, kendilerinden türedikleri morfolojik sîğalarından sarf-ı nazar ederek bu sıfatların değişmez ve kesin olmasını gerektirir. Bu sıfatların, ister “الودود، الصبور، الشكور، الرزاق، الفتاح” gibi ism-i fâil; ister “الواحد، الواحد، الماجد” gibi mübâlağa; isterse “العظيم، الحكيم...” gibi sıfat-ı müşebbehe sîğası olması, bu durumu değiştirmez...⁸²

Yukarıdaki şüphelere karşı itirazlarımı aşağıdaki şekilde maddeleyelim:

a. Bunlar, sîğalarının manalarından veya kelimelerinin morfolojik manalarından meydana çıkan anlam farklılıklarını ilga etmektedir.

b. Esmâ-i hüsnâdaki isimlerin tek bir kökten bir çok sîğanın ortaya çıkması niçindir, sorusunu cevaplamaktan acizdirler.

c. Allah’ın tenzihinin, ona ait tüm sıfatların sübût ve lüzum yoluyla isbâtını gerektirdiği şeklinde okuyucunun yanlış bir vehme kapılmasını sağlamaktadır.

d. Her iki araştırmacı, ism-i fâilin delâlet ettiği gibi, Allah’ın bazı sıfatlarının teceddüd ve hudûs manasıyla açıklanmasını reddederken, sanki sıfatın Allah Teâlâ’ya fiil sîğasıyla nispet edilmesini reddediyor gibidirler. Çünkü bunlar, ism-i

⁸⁰ Abdunnâsir, Cemâl, et-Teaddüdül-Vazifiyyü li’s-Sîğati’s-Sarfiyye fi’l-Kur’âni’l-Kerîm, Mastır tezi, 1995, s. 132.

⁸¹ Abdunnâsir, Teaddüd, s. 143.

⁸² Abdülmaksûd, es-Sıfatu’l-Müşebbehe, s. 158.

fâil bâbına sokulmuşlardı; ne var ki Kur'ânî kullanım, bunun tersiydi. Bilâkis, istatistiklerin ve aşağıdaki örneklerin gösterdiği gibi, bu sıfatların çoğu, fiili isnat yoluyla geçmektedirler..

1. “المؤخر”: Bu sıfat, Kur'ân'da sadece fiil sığasıyla geçmektedir. Şu âyet buna örnektir: “وما تؤخره الا لأجل”⁸³ “المؤخر” sıfatı, Tirmizî, Hâkim, Beyhakî ve diğerlerinde vârid olan isimlerdendir.

2. “المبدئ”: Bu sıfat, Kur'ân'da fiil sığasıyla geçmektedir. Şu âyet bunun örneğidir: “انه يبدئ ويعيد...”⁸⁴ “المبدئ” sıfatı, Tirmizî, Hâkim, İbn Mâce, Beyhakî ve diğerlerinde vârid olan isimlerdendir.

3. “الباسط”: Bu sıfat da Kur'ân'da fiil sığasıyla geçmektedir. Âyetteki örneği, şudur: “والله يقبض ويبسط”⁸⁵ “الباسط” sıfatı, Tirmizî, Hâkim, İbn Mâce, Beyhakî ve diğerlerinde vârid olan isimlerdendir...

Bunların dışında da bir çok örneği vardır.

e. Bu iki araştırmacının ortaya attığı görüş, Belâğatın derin konularından biri olan “kelâmın muktezâ-i hâle (konuşma ortamına) uygunluğu” konusunu da ilğa etmektedir. Bu, ortamın gereğine göre kelâmın üslûplarını kullanan Kur'ân kendisine riâyet ettiği bir olgudur. Kur'ân, bazen kelâmı olduğu gibi sevk eden bir makamda olur; bazen de bir tekitle veya az tekitle pekiştirilerek sevk edilen ikinci bir makamda durur; bazen çok müekkidle tekit edilmiş olarak sevk edilen bir üçüncü bir makamda durur. Ve değişik makamları tercih eder.

Kuşkusuz türetilmiş sığalardan her biri, belki bir sığanın kapsamındaki her vezin, bir açıdan ortamına gereğine uygunluk için, ikinci açıdan sıfatın tüm sınırlarını bütün yönleriyle ihata için görevlendirilen bir mananın gölgesini kendisiyle beraber yüklenir. Bu durumda izafî manalardan ve sığaların manalarından yardım alınmaksızın Kur'ânî beyânın sınırlarını yakalamak nasıl mümkün olacaktır?

NİSPET EKLERİYLE YAPILAN SIFAT SİĞALARI VEYA KİNÂYE İLE İFADELEN-DİRME

Bununla (en-nisbe bi's-sığa) Allah'ın sıfatlarının, muayyen bir sıfatı sahiplenme, onu bünyesinde sağlamaştırma ve onunla tasarrufta bulunma kudretine sahip olma manasını yüklenerek bir şekilde gelmesidir. Bu, aşağıdaki şekilleri almaktadır:

1. İsm-i fâilin veya mübâlağa sığasının “sahiplik” veya “tahakküm” manasına delâlet etmesi için kullanılması. “وما ربك بظلام للعبيد”⁸⁶ âyeti buna örnektir. Ukberî, âyetteki “ظلام” kelimesini “اي بذي ظلم” olarak tefsîr etmekte; hatta burada yasaklanan şey, sadece büyük zulümdür; küçük zulüm değildir; denilemez, diye açıklamaktadır.⁸⁷

⁸³ Hûd, 11/104.

⁸⁴ Burûc, 85/13.

⁸⁵ Bakara, 2/245.

⁸⁶ Fussilet, 41/46.

⁸⁷ Adime, *Dirâsât*, 2. Kısım, cüz: 4, s. 622. Başka çıkarsamalar için ayrıca bkz. Zerkeşî, *Burhân*, II/511-513.

2. “صاحب” veya “أهل” veya “رب” manasına gelen “ذو”nün, kendisiyle isbât edilmesi istenen sıfatın mastarına izafe edilmek suretiyle kullanılması. Bu kelimele-
rin örneği şunlardır:

- ذو الجلال والإكرام ، ذو الرحمة ، ذو المغفرة، ذو القوة ، ذو الطُّول
- أهل التقوى وأهل المغفرة
- رب العزة

Bu sıfatların bir kısmı, esmâ-i hüsnâ zımında başka sîğalarla da gelmektedir. Bunun örnekleri, şunlardır: “ ذو الجلال مع الجليل، وذو الرحمة مع الرحمن والرحيم، وذو المغفرة، واهل ”
المغفرة مع الغافر والغفار وذو القوة مع القوي..

Kinâye ile ifadelendirilen sıfatlar da, bu türden sayılmaktadır. Çünkü kinâye, zımında kendisine delâlet eden bir delil ile sıfatın isbâtına hamledilir. Bu, bir şey ile delilini cem etme konusunda kinâyeye benzemektedir. Örneğin çok zulmün nefyine, zarureten az zulüm tabi olur. Çünkü zulmeden kimse, zulümle bir fayda elde etmek için zulmeder. (Faydanın ve zararın kendisine caiz olduğu kimsenin hakkında) faydasının çokluğuna rağmen çoğunu terk ettiğinde menfaat, az zulüm için az menfaat söz konusu olur.⁸⁸ Bir şeyin sahibi, mâliki ve rabbi, başkalarından uzaklaşıp o şeye yapışarak, başkalarından soyutlanıp o şeyle vasıflanmasıyla o şeyin bütün durumlarına hâkimdir. Sanki şöyle denilmiştir: Allah, rahmetle nitelenmiştir; çünkü onun sahibi ve mâlikidir. İzzetle vasıflanmıştır; çünkü O, izzetin rabbi-
dir; ve onunla işleri tasarrufunu elinde tutar... ve benzerleri...

İSM-i TAFDİL

Son olarak ism-i tafdîl ile sıfatlandırma olgusu kalmaktadır. Kur’ân’daki es-
mâ-i hüsnâ, üç tip olarak gelmiştir:

1. Mutlak Tafdîl veya Tam Tafdîl Tipi. Buna şu âyetler, örnek verilebilir:

“إقرأ وربك الأكرم”⁹¹; “سبح اسم ربك الأعلى”(90); “هو الأول والآخر”⁸⁹

2. Mübâşir (Direkt) Tafdîl tipi. Buna da şu âyet örnek verilebilir:

“الله أعلم حيث يجعل رسالته”⁹⁴

Bu ismin (Allah) Kur’ân’da varid olduğu bütün âyetlerde “ism-i tafdîl”den sonra “mufaddalun aleyh” için gelen “min” harf-i cerri gelmemiştir.⁹⁵ Bunun iki sebebi vardır:

⁸⁸ Ebû Hayyân, *Bahr*, III/131.

⁸⁹ Hadîd, 57/3.

⁹⁰ Müfessirler, örnek kabilinden şöyle demektedirler: Bunun manası, kıyas edilmekten başkasıyla karşılaştırılmaktan yücedir, şeklindedir.

⁹¹ A’lâ, 87/1.

⁹² Ebû Hayyân şöyle demiştir: “O, en şerefli olandır; ona hiçbir eksiklik nispet edilemez. “الأكرم”, keremde mübâlağa ifade eden bir sıfattır. Çünkü onun saygınlığı, her saygın kimseden daha fazladır; sayılması mümkün olmayan nimetlerle nimetlendirir; canıye acır, tevbeleri kabul eder...” Ebû Hayyân, *Bahr*, VIII/492.

⁹³ Alak, 96/3.

⁹⁴ En’âm, 6/124.

⁹⁵ Aynı şekilde bir çok dinî şe’airde Allah’ın “en büyük olması” ile nitelenmesi, bu şekilde gelmiş olmasını da göz önünde bulundurmak gerekir.

a. Ya burada ism-i tafdülin kendi ism-i tafdüllikten çıkmasıdır. Bundan kasıt, takviye ve tekit yoluyla sırf sıfatın isbâtıdır. Bu durumda mana, sıfat-ı müşebbeheye hamledilir.

b. Sıfatın temelinde ötekilerle ortaklığı vehmettiren karşılaştırma mefhumundan uzaklaşma girişimi.

Bazı dilciler, bu manaya gözünü dikti ve mutlak tafdülin bu türüne itibar etti. Çünkü “min” harf-i cerrin ve “mufaddalun aleyh”in hazfinde umumlaştırmanın ve belli bir mufaddalun aleyh ile kayıtlamamanın kastedilmesine bir işaret vardır. Bundan dolayıdır ki, “قل للمؤمنين يغضوا من ابصارهم ويحفظوا فروجهم ذلك أزكى لهم”⁹⁶ âyetini müfessirler şöyle yorumlamışlardır: “Buradaki “أزكى” kelimesinden maksat, faydalı her şeyden daha faydalıdır.”

Hatta bazı dilciler, işi ileri götürmüş, “أفعل” vezninde gelen Allah’ın isimlerinin tümünü üstünlük sığasından çıkarmışlar ve şöyle demişlerdir: “Buna göre, Allah’ın sıfatları, özel sıfatlardır; özü, miktarı ve azametinde yaratıkların sıfatları ortaklık yapamaz. İşte bu yüzden “أفعل” vezniyle gelen sıfatların, üstünlük ifade etmesi mümkün değildir; aksine bu sıfatların yüklendiği mefhumun mutlak kemaline döner. Müezzinin “الله أكبر” sözündeki mutlak kemali görmez misiniz? Allah, büyüktür; onun büyüklüğünün ötesinde bir şey yoktur... Bizim de üstünlük fikrine dönmemiz uygun değildir. Bizim, Allah’ın “... ربه الأعلى...” âyetini okumamız gerekiyor...”⁹⁷

3. İsm-i tafdülin üçüncü tipi, yardımcı bir fiille ism-i tafdülin sığası kurulması ve bunun tüm bilgiye izafet edilmesidir. Şu âyetler, bunun örneğidir:

- a. “والله خير الماكرين”⁹⁸
- b. “وارزقنا وانت خير الرازقين”⁹⁹
- c. “او يحكم الله لي وهو خير الحاكمين”¹⁰⁰
- d. “فالله خير حافظا وهو ارحم الراحمين”¹⁰¹
- e. “وتذرون احسن الخالقين”¹⁰²
- f. “الا له الحكم وهو اسرع الحاسبين”¹⁰³
- g. “وان وعدك الحق وانت احكم الحاكمين”¹⁰⁴

Tüm bu misallerin hepsinde sülâsî fiillerden türemiş olan ism-i tafdülin, doğrudan onunla üstünlük kurmak mümkündür. Öyleyse bundan niye dönülmüştür?

Belki maksadın, salt tafdülin üzerine eklenen bir vasıfla ilişkilendirilmesinde gizlenen sebep, ihtimaller çizelgesinde hadesin türünü, derecesini ve rütbesini açıklayan bir vasıf olabilir. Birinci örnekte maksat, Allah’ın mekr (tuzak) nitelemesinde Allah’ın üstünlüğü değildir. Ve nass, Allah’ın, dışındakilerden daha iyi tuzak kurucu

⁹⁶ Nûr, 24/29.

⁹⁷ Semarrâî, İbrâhim, *Min Esâlibi'l-Kur’ân*, Beyrut, 1983, s. 82.

⁹⁸ Enfâl, 8/30.

⁹⁹ Mâide, 5/114.

¹⁰⁰ Yûsuf, 12/80.

¹⁰¹ Yûsuf, 12/64.

¹⁰² Saffât, 37/125.

¹⁰³ En’âm, 6/62.

¹⁰⁴ Hûd, 11/45.

olduğuna delâlet etmektedir. (e) şıkkındaki örnekte murat, yaratma makamındaki salt üstünlük değildir. Ne var ki nass, Allah'ın en iyisi olduğuna dairdir. Aynı şekilde (f) şıkkındaki misalde de hesap görmede salt bir üstünlükle iktifa edilmediği; ayrıca buna süratte üstünlüğün ilâve edildiği söylenebilir.

Bütün bunlardan sonra geriye Allah'ın isimlerinden her biri başka bir sığayla gelen manasına işarette bulunulmayan iki tipe değinmemiz kalıyor:

1. “فَعَلٌ” vezninde gelen ve “مفعول” manasında olan tip: Bu, “الصمد” lâfzıdır. Müfessirler, kelimeyi şöyle açıklamışlardır: “من صمد اليه” cümlesinin manası “قصده” şeklindedir. “الله مصمود” demek, “مقصود في الحوائج” demektir.¹⁰⁵ Bu manayı, Dahhâk İbn Abbâs'tan rivâyet etmiş ve şöyle demiştir: “الذي يصمد اليه في الحاجات” Nitekim Allah “ثم اذا مسكم الضر فاليه تتحرون”¹⁰⁶ âyetinde bunu açıklamıştır.¹⁰⁷

2. Masterla nitelene: Bunun örneklerinden biri, “السلام” kelimesidir. Bu kelime, şu âyette geçmektedir: “الملك القدوس السلام”¹⁰⁸ Bir diğer örnek, “العدل” kelimesidir. Beyhakî kitabında bunu zikretmiştir.¹⁰⁹ Bir diğer örnek de, “الحق” kelimesidir ve “ثم ردا الى الله مولاهم الحق”¹¹⁰ âyetinde geçmektedir.

Bu tür sıfat, Arap dilinde çok yaygındır. Dilciler, buna bir çok örnek vermektedir:

• ثوب خَلَقَ اي بال • قوم فِطَرَ اي مفرطون • مغارة قَفَّرَ اي مقفرة • رجل عَدَّلَ اي عادل

□مكان زَلَقَ اي دَخَضَ

Nahivciler, sanki masterla nitelenen şeyin, kendisinde olayın temessülün şiddetine bakarak masterın bizzat kendisi olduğunu düşünerek bunu mübâlağaya hamletmişlerdir. Şöyle ki, adaletin ayrılmaz bir parçası olduğu kimsenin, adalet olarak isimlendirilmesi mümkündür. Selâm, hak ve benzerleri ile nitelene için de aynı şeyler söylenebilir.

Aşağıdaki tablo Kur'an'da vârid olan Allah'ın sıfatlarını, her veznin tereddüt nispetini gösterebilmek için sıfat-ı müşebbehe ve mübâlağa sığası vezinlerine göre dağılımını yapmaktadır:

SIFAT-I MÜŞEBBEHE VE MÜBÂLAĞA SİĞALARINA GÖRE GEÇEN ESMÂU'L-HÜSNÂNIN DAĞILIMI ¹¹¹

Sıra	فَعِل	فَعَال	فُعُول	فَعَل	فَعْلَان	فُعُول	فَعَل	فَعَال ⁶⁷	فَعَل ¹¹²	فَعُول
1	البصير	التواب	الرؤوف	الملك	الرحمن	القدوس	الحكيم	السلام	البر	القيوم
2	الحسيب	الجبار	الشكور				الصمد		الحق	
3	الحفيظ	الخالق	العفو				الأحد		الحى	

¹⁰⁵ Râzî, Fahrüddîn, *Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsna*, tah. Tâhâ Abdurraûf, Beyrut, 1984, s. 317-321; Ayrıca bkz. Zeccâc, *Tefsîru Esmâillâhi'l-Hüsna*, tah. Ahmed Yûsuf Dekkâk, ys., 1979, s. 58 (Burada Zeccâc, bunu “هر السيد المصمود اليه في الحوائج” şeklinde açıklamaktadır); Bunun bir benzeri, *Bahru'l-Muhîr*'te geçmektedir. Bkz. Ebû Hayyân, *Bahr*, VIII/528.

¹⁰⁶ Nahl, 16/53.

¹⁰⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, ys., 1985, XX/245.

¹⁰⁸ Haşr, 59/23.

¹⁰⁹ Beyhakî, *Kitâbu'l-Esmâ'*, s. 101.

¹¹⁰ En'âm, 6/62.

¹¹¹ Kur'an'da geçenlerle iktifa ettik.

¹¹² Sıfatta mübâlağa manasını ifade etmesinden dolayı tabloya master ile nitelmesini koyduk.

